

צילום תיעודי חברתי וההוראה היחידנית: יומן מסע תשע"ו

דורון יניב

יום השוק השבועי בצפת הומה אדם, דמויות רבות מכל הגוונים והזרמים. אנו יורדים במורד המדרגות המתפתלות והנה לימינו עומדים שני נערים חרדים. קבוצת התלמידים נעצרת ואנו מביטים אלה באלה. רגעי המבוכה ההדדיים מניעים אותי להציג את עצמנו ולבקש בנימוס מהנערים החרדים להצטלם. הקבוצה מניפה את המצלמות, אנו מצלמים, מראים להם את הצילומים ונפרדים מהם במילות תודה. בשוק - כמו בשוק - אנו נתקלים בשיתוף פעולה חלקי. אני מסביר לתלמידים כי פנייה בלשון מנומסת, הסבר על מהות הפרויקט, והכי חשוב - חיוך על הפנים - יגבירו את שיתוף הפעולה. (רשמים מתוך סיור בשוק השבועי בצפת, סתיו תשע"ו, כיתות י"א ברנקו וייס מרום הגליל)

יומן המסע של התלמידים הוא יומן מצולם. זמנית, המסע מוציא אותם מהמקום הבטוח בחברה ההומוגנית שהם משתייכים אליה אל חברה הטרוגנית, המורכבת ממגוון רב של אנשים. הידע החסר של התלמיד על אודות המצולם (ידע הניזון ממעגלים חברתיים ותקשורתיים) מקורו בהיעדר מפגש אנושי. נוכחות המצלמה מהווה עבור התלמיד הן כלי תְּכָרוּת הן יומן מסע צילומי, המשמש למעשה עדות למפגש האישי.

כאן המקום לציין כי התלמידים מחויבים לפנות אישית למצולם, להציג את עצמם ואת מטרת הצילום ולקבל את הסכמתו להצטלם.

יום הצילום הוא חלק ממיזם המופעל בשנת הלימודים תשע"ו בשני בתי ספר של רשת בתי הספר האתגריים ברנקו וייס - האחד במרום הגליל והשני בגולן קצרין. מיזמים אלו קמו במטרה לפתח בקרב התלמידים כלים הנחוצים להם לתקשורת בין-אישית, לפתח בהם פתיחות וסקרנות ולהמיר את הפחד ממפגשים רב-תרבותיים בהנאה.

ההנחות התאורטיות שבבסיס התכנית הן כי המצלמה היא כלי מחקר עוצמתי, משום שבאמצעותה אפשר לדגום חזותית תופעות חברתיות ותרבותיות ולנתקן משטף החיים על-ידי ניתוקן מממד הזמן והחלל. כאשר אנו מתבוננים בצילום הסטילס לאחר שהדמויות "הוקפאו", אנו יכולים להביט בהן לנתח אותן במבט בטוח יותר, אובייקטיבי ומדעי יותר אך גם אישי, משום שאפשרנו להן לשהות במחיצת זיכרונותינו האחרים ולהפוך לחלק מאלבום הזיכרונות האנושיים החיוביים והנגישים.

המיזמים פסיפס ישראלי בבית הספר מרום הגליל ו-50 שנה להתיישבות בגולן בבית הספר גולן

קצרין מתבצעים בעבודה בקבוצת קטנות של עד ארבעה תלמידים. כך מתאפשרים גם עבודה יחידנית וגם מרחב בטוח מספיק לביטוי אישי של התלמיד (בשל צמצום הביקורת מצד סביבת השווים). מיזמים אלו פותחו בעקבות התחושה הכללית כי בשנה האחרונה גברו הקיטוב הפוליטי, ובעיקר החברתי, והגיעו לממדים מדאיגים. אחד ההסברים לכך הוא עולם התקשורת העכשווי, המאפשר שימוש רב בדימויים. גורמים אינטרסנטיים שונים נעזרים בדימויים אלה להטמעת רעיונות קיצוניים בחברה, ומנצלים את חוסר האוריינות התקשורתית של הציבור - ובייחוד זה של בני נוער בגיל ההתבגרות, העסוקים בפיתוח זהותם האישית תוך חיקוי של דמויות דומיננטיות לחיוב ולשלילה.

כמסגרת חינוכית אנו שואפים לתת לתלמידים כלים לאבחנה ולהתמודדות עם העולם החזותי העצום המרצד מול עיניהם, ויכולת לפתח מבט מושכל וביקורתי אשר ימנע מהם ללכת שולל. בשימוש בכלים אלו אנו מקווים לשפר את היכולות התקשורתיות של התלמידים עם הסביבה, ובמיוחד זו שמחוץ למרחב ההיכרות והנוחות שלהם. אנו רואים בצילום הסביבתי כלי המאפשר זיהוי הזדמנויות, כלי לצמצום המרחק בין המוכר לזר, וכלי להתבוננות אחרת על הסביבה. אנו מאמינים שההיכרות עם עולם הצילום תאפשר לתלמידים המתבוננים בתמונות לשאול את עצמם שאלות עליהן, לגלות עניין ולאתר טכניקות המנסות להקצין מסרים.

כיצד מתבצע התהליך?

תהליך העבודה בפועל כולל יציאה לשטח בקבוצות של ארבעה תלמידים אשר בחרו להשתתף בחוג ההעשרה של צילום הסטילס. התלמידים מצוידים במצלמות דיגיטליות המאפשרות גם להם וגם למורה רפלקציה מהירה על הצילומים. השיעורים כוללים היכרות טכנית עם המצלמה הדיגיטלית, עם טכניקות צילום ועם השפה הצילומית. לתלמידים נאמר כי הם שותפים למיזם רציני ושווה ערך למחקר סוציולוגי-אנתרופולוגי, מיזם אשר יכול לשמש כוח חזותי חזק ולתרום לשינוי חברתי שהם יכולים להוביל.

כיצד אנו מיישמים בפועל את עקרונות ההוראה היחידנית?

להוראה היחידנית המתקיימת בתוך קבוצות קטנות יש יתרונות רבים: היא מתמקדת בקידום כוחותיו של התלמיד במרחב בטוח יחסית מחד גיסא, ומאפשרת לו גם רגעי הפוגה בחסות פעולה של האחרים, מאידך גיסא. למורה המלווה יש אפשרות לחלק את הזמן בין התלמידים, ללוות ולעודד.

הכלי המרכזי שאנו משתמשים בו במהלך המיזמים הוא מערכות של סמלים ויזואליים. צילום הסטילס מייצג מערכת סמלים היוצרת שפה חזותית נפרדת, וזו מאפשרת לתלמיד לחקור את העולם החיצוני, להכיר אותו כאשר הוא נמצא מאחורי המצלמה והעדשה ובחסותן. בד בבד, השינוי בסביבת הלמידה והמעבר ללמידה חוץ-כיתתית מסייעים לתלמיד להפגין יכולות במרחבים אחרים.

הדרך שנבחרה לשימוש בכלים הוויזואליים היא חשיפה ישירה של התלמידים אל אוכלוסיות שונות הנמצאות, אמנם, בסמיכות גאוגרפית לבית הספר, אך התלמידים אינם מכירים אותן אישית, ועמדתם כלפיהן מלווה בדעות קדומות ובמידע (לא תמיד אמין, לפעמים מוטה ומעוות) הקיים במעגלים החברתיים היום-יומיים שלהם.

אנו מאמינים ואף רואים כי בעזרת תיווכה של המצלמה חל שיפור ביכולתם של התלמידים לקיים תקשורת אישית עם האחר בכלל, ועם אוכלוסיות שונות מהם בפרט.

בסוף התהליך מוצגים תוצריו בפני מעגלי שייכות שונים של התלמידים ומעצימים אותם. אבישג, תלמידת י"א אשר צילמה שני בחורים חרדים בשוק בצפת, שיתפה אותי בחוויית הצילום: "בתחילה הרגשתי לחץ מתגובתם, כי חשבתי שרוב החרדים הם 'אנטי'... לאחר שהראיתי להם את הצילומים במצלמה והם היו מרוצים הבנתי שכל אחד הוא בפני עצמו ולא כולם זורמים עם העדר. הצילום בקבוצה הופך אותי לפחות ביישנית ולפתוחה יותר". אבישג מסכמת את החוויה: "הרבה אנשים אשר ראו את הצילומים תלויים בבית הספר אמרו לי שהם יפים. כיום אני אוהבת לצלם אנשים, זה משהו חדש ויש בו יותר עניין ומשמעות חברתית".

ניכר כי המבט באנשים מבעד לעין המצלמה, הדאגה למיקוד הפריים ולקומפוזיציה, מהווה (לזמן קצר אמנם) מקום בטוח המאפשר לצלם להישיר מבט אל עיני המצולם - מה שככל הנראה לא היה יכול לעשות בשיח ישיר. תרגול חוזר ונשנה של מבט ישיר זה בחסותה המגוננת של המצלמה מאמן את הצופה, ומקנה לו תחושת ביטחון לתקשורת בעתיד גם ללא חסותה של המצלמה.

בהמשך סיורנו בשוק בצפת אני מתרחק מעט מהתלמידים. שני תלמידים פונים בצורה עצמאית לשתי תרמילאיות ישראליות ומבקשים מהן להצטלם. הן מסכימות בשמחה והתלמידים מצלמים אותן ומשוחחים עמן. היעדר ה"פורמליות" של השוק מקל על התלמידים את התקשורת הבין-אישית.

יומן מסע קצרין: צילום ככלי לזיהוי קשיים בתקשורת בין-אישית

המרכז המסחרי בקצרין. קבוצת התלמידים מנסה לתקשר עם אישה מבוגרת הדוברת רוסית בלבד. בעזרת סימני ידיים אנו מקבלים ממנה אישור לצלם אותה ונפרדים ממנה בחיוך. לאחר מכן אנו נכנסים אל תוך הקניון. אחת התלמידות פונה אל שתי חיילות או"ם מאירלנד ומבקשת מהן להצטלם, והן נענות בשמחה.

בשוק בקצרין אני מבחין כי אחד התלמידים לא מצלם כלל. הוא נבוך לצלם אנשים זרים. אני מסמן לעצמי כי בעתיד צריך לאמן אותו לצלם אנשים בסביבה מוכרת יותר, בסטודיו הבית-ספרי.

יומן מסע בבוקיעה אל-ג'רבה, כפר ערבי-נוצרי ליד פקיעין: צעד קטן לקראת רב-תרבותיות

המפגשים עם אוכלוסיות מהמגזר הדרוזי והערבי עוררו בי חשש מפני תגובות התלמידים - בייחוד בתקופה שבה המדינה חווה גלי טרור ברחובות הערים.

בפאתי הכפר אנו פוגשים בחקלאי נוהג בטרקטור ועוצרים לצלם. הוא מסמן לנו בידו ומזמין אותנו לסככה בשדה. התלמידים מגלים כי הוא מכין מיץ רימונים, ומייצר את תבלין הסומק במכוונות שהוא תכנן וייצר. הוא מכבד אותנו במיץ ואנו מצלמים אותו וממשיכים בדרכנו. מתגובות התלמידים אני מתרשם כי קבלת הפנים שחוו הייתה נעימה ואולי אף מפתיעה. המצלמה המתווכת מאפשרת להם להתבונן לכמה שניות בביטחון אל העולם והאנשים.

מה עושים בתוצרי הצילום? איך ממנפים את החוויה ואת העשייה?

היכולות הדיגיטליות של ימינו מאפשרות להציג את העבודות הנבחרות במגוון אופנים, ובהם צג דיגיטלי המוצב במתחם הציבורי בחלל בית הספר, הדפסה, תלייה בכיתות ובחללים הציבוריים של בית הספר. קבוצת הוואצאפ של תלמידי החוג מאפשרת לנו להציג ולשתף את העבודות בצורה קבוצתית.

סיכום

בשלב ראשוני זה המיזמים מנסים לגשר על פני סגנונות שונים של תלמידים באותה הקבוצה, אשר חלקם מתעניינים יותר בצילום הטבע המקומי וחלקם אוהבים את החיכוך והמגע עם האוכלוסייה. התהליך הוא ארוך טווח, אך אני מגלה כי התלמידים נענים בחיוב לאפשרות לחוות מפגש עם מקומות ואנשים שבחיי-היום יום העמוסים לא היו פוגשים בהם. אני מאמין כי המפגשים הללו מפחיתים את הניכור, מורידים הגנות ודעות קדומות, וכך מסייעים לצמצום השוני והקיטוב החברתי.

דורון יניב הוא מורה לצילום בבתי הספר ברנקו וייס גולן-קצרין ומרום הגליל. מנחה קבוצות תלמידים בצילום תיעודי וחברתי. שותף במיזמי צילום המעודדים רב-תרבותיות, סובלנות ותקשורת בין אישית. זוהי שנתו החמישית כמורה לצילום בבתי הספר ברנקו וייס.